

ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР ПРИ ПРОВЕДЕННІ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВИХ ЗАНЯТЬ З РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРАХ З ДІТЬМИ, ЯКІ ЗДОБУВАЮТЬ ОСВІТУ НА ІНДИВІДУАЛЬНІЙ ФОРМІ НАВЧАННЯ (ПЕДАГОГІЧНИЙ ПАТРОНАЖ)

Бобер Анна Володимирівна,

аспірантка 3 року навчання спеціальності «Спеціальна освіта»

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ORCID ID: 0000-0001-9349-5388

Researcher ID: HME-0870-2023

Косенко Юрій Миколайович,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ORCID ID: 0000-0003-2723-2031

Scopus ID 57430300900

Researcher ID: A-2452-2019

Web of Science 1811052

CV Yurii Kosenko

У статті представлено аналіз особливостей використання дидактичних ігор при проведенні корекційно-розвиткових занять у інклюзивно-ресурсних центрах. В рамках дослідження були проаналізовані документи інклюзивно-ресурсних центрів, плани занять та журнали обліку відвідувань, що дозволило виділити специфіку застосування дидактичних ігор для розвитку мовлення та пізнавальних процесів у дітей з особливими освітніми потребами (ООП).

Діти, які навчаються на педагогічному патронажі можуть отримувати корекційно-розвиткові послуги у інклюзивно-ресурсних центрах. В залежності від рівня підтримки та потреб дитини можуть бути прописані заняття з вчителем-логопедом, практичним психологом, вчителем-дефектологом, вчителем-реабілітологом.

Встановлено, що діти які навчаються на педагогічному патронажі та відвідують корекційно-розвиткові заняття в ІРЦ – це діти зі складними порушеннями розвитку (з інтелектуальними порушеннями, системним недорозвитком мовлення, РАС, порушеннями опорно-рухового апарату тощо) та переважно з 4 – 5 рівнем підтримки.

Підкреслено, що дидактичні ігри є ефективним засобом розвитку мовлення, дозволяють активізувати пізнавальні процеси, стимулювати інтерес до навчання. Визначено специфіку використання дидактичних ігор для дітей з різними типами порушень, зокрема з дитячим церебральним паралічем (ДЦП), розладами аутистичного спектру (РАС), інтелектуальними порушеннями (ІП). Проаналізовано, як можна використовувати ігри, що розвивають артикуляцію, словниковий запас, соціальні навички тощо.

Важливим аспектом є індивідуальний підхід до кожної дитини. Ефективність використання ігор значною мірою залежить від врахування особливостей розвитку, інтересів та потреб кожного учня. Для досягнення максимального ефекту необхідно підбирати ігри, які відповідають рівню розвитку дитини та її індивідуальним особливостям.

Отримані дані мають практичну цінність для фахівців інклюзивно-ресурсних центрів, педагогів, батьків / законних представників дітей з ООП. Надані рекомендації щодо підбору ігор та їх адаптації для дітей з тяжкими порушеннями можна використовувати на корекційно-розвиткових заняттях, уроках та під час виконання домашніх завдань.

Ключові слова: дидактична гра; педагогічний патронаж; проєктувальна компетентність; педагогічні працівники інклюзивно-ресурсних центрів; індивідуальна освітня траєкторія; здобувачі освіти з особливими освітніми потребами; мовленнєва діяльність; немовленнєві діти; затримка психомовленнєвого розвитку; комунікативна діяльність.

Bober Anna, Kosenko Yurii. The use of didactic games when conducting corrective classes on the development of speech in inclusive resource centers with children who obtain education individually (educational patronage)

The article presents an analysis of the peculiarities of the use of didactic games when conducting corrective and developmental classes in inclusive resource centers. As part of the research, the documents of inclusive resource centers, lesson plans and attendance logs were analyzed, which made it possible to highlight the specifics of the use of didactic games for the development of speech and cognitive processes in children with special educational needs (SEN).

Children studying under pedagogical patronage can receive correctional and developmental services in inclusive resource centers. Depending on the level of support and the child's needs, classes with a speech therapist teacher, a practical psychologist, a defectologist teacher, and a rehabilitation teacher can be prescribed.

It has been established that children who study under pedagogical patronage and attend corrective and developmental classes at the IRC are children with complex developmental disorders (with intellectual disabilities, systemic underdevelopment of speech, ASD, disorders of the musculoskeletal system, etc.) and mostly with 4-5 levels of support .

It is emphasized that didactic games are an effective means of speech development, allow to activate cognitive processes, stimulate interest in learning. The specifics of the use of didactic games for children with various types of disorders, in particular with cerebral palsy (CP), autism spectrum disorders (ASD), intellectual disabilities (IP), have been determined. Analyzed how games can be used to develop articulation, vocabulary, social skills, etc.

An important aspect is an individual approach to each child. The effectiveness of using games largely depends on taking into account the specifics of development, interests and needs of each student. To achieve the maximum effect, it is necessary to select games that correspond to the child's level of development and his individual characteristics.

The obtained data have practical value for specialists of inclusive resource centers, teachers, parents/legal representatives of children with special needs. The provided recommendations on the selection of games and their adaptation for children with severe disabilities can be used in remedial and developmental classes, lessons and during homework.

Key words: didactic game; pedagogical patronage; design competence; pedagogical workers of inclusive resource centers; individual educational trajectory; students with special educational needs; speech activity; non-verbal children; delayed psycho-speech development; communicative activity.

Вступ. В Україні зростає кількість дітей з особливими освітніми потребами, які здобувають освіту на індивідуальній формі навчання. За даними Інституту освітньої аналітики, у 2023–2024 навчальному році понад 87 тисяч українських учнів навчається на сімейній (домашній) формі. Приблизно 34% батьків, які обирають сімейну форму навчання, повідомляють що саме особливі освітні потреби/інвалідність дитини і стали основною причиною вибору саме даної форми навчання. [5]

Ефективність корекційно-розвиткових занять з такими дітьми є важливою проблемою сучасної педагогіки. Дидактичні ігри, як один із методів навчання, сприяють розвитку мовлення, пізнавальних процесів та соціальних навичок у дітей з особливими освітніми потребами.

Мета статті. Провести аналіз особливостей використання дидактичних ігор при проведенні корекційно-розвиткових занять у інклюзивно-ресурсних центрах з дітьми, які здобувають освіту на індивідуальній формі навчання

Матеріали та методи. В рамках дослідження використання дидактичних ігор при проведенні корекційно-розвиткових занять у інклюзивно-ресурсних центрах було проведено аналіз документації, плани корекційно-розвиткових занять, журнали обліку відвідування та звіти за 2023-2024 н.р.

Результати. Індивідуальна форма навчання – спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком, забезпечується педагогічними працівниками за місцем проживання учнів та організується для забезпечення права громадян на здобуття повної загальної середньої освіти. [9]

Педагогічний патронаж – це спосіб організації освітнього процесу педагогічними працівниками, що передбачає забезпечення ними засвоєння освітньої програми здобувачем освіти, який за психофізичним станом або з інших причин, визначених законодавством, зокрема з метою забезпечення доступності здобуття освіти, потребує такої форми. [10].

У Положенні про індивідуальну форму навчання визначено, що діти, які навчаються на педагогічному патронажі можуть отримувати корекційно-розвиткові послуги у інклюзивно-ресурсних центрах. [9]

У наукових дослідженнях акцентується увага на корекційно-розвивальному потенціалі дидактичних

ігор для формування пізнавальної активності учнів початкових класів, розвитку їхнього інтересу та мотивації до навчання. Це сприяє міцному засвоєнню теоретичних знань, формуванню необхідних навчальних умінь і навичок, а також стимулює мовленнєву діяльність, мислення, пам'ять і інші психічні процеси у дітей з інтелектуальними порушеннями. Дослідники відзначають важливість дидактичних ігор для підвищення зацікавленості учнів до різних предметів. Ігрова атмосфера на уроках допомагає розвивати навички планування майбутньої діяльності, самостійність у роботі, продуктивність, а також сприяє перенесенню знань та вмінь у нові ситуації. [6]

Корекційно-розвиткові заняття у інклюзивно-ресурсних центрах відвідують діти із складними порушеннями розвитку, зокрема з помірно недоумкуватістю з системним недорозвитком мовлення тяжкого ступеню, розладами поведінки у вигляді опозиційно-протестних реакцій внаслідок органічного ураження ЦНС (гіпоксично-ішемічного), з помірним ступенем порушення життєдіяльності, структурною епілепсією, ДЦП змішаної форми, зі специфічними розладами координації та дрібної моторики.

Діти з ДЦП часто мають труднощі з артикуляцією, словниковим запасом та формуванням граматично правильних речень. Для них важливі ігри, які спрямовані на розвиток моторики артикуляційних органів збагачення словникового запасу (лото з картинками), формування граматичних конструкцій (складання простих речень) та розвиток зв'язного мовлення (розповіді за серією картинок). При роботі з такими дітьми важливо використовувати індивідуальний підхід, візуальну підтримку та прості інструкції.

Діти з РАС мають труднощі з соціальною комунікацією, розумінням невербальних сигналів та абстрактних понять. Для них корисними будуть ігри, які спрямовані на розвиток розуміння мовлення, соціальних навичок, вміння вести діалог (соціальні історії, ігри з ролями), розуміння інтонації та міміки (лото з емоціями). При проведенні таких ігор важлива структурованість, використання візуальних розкладів та тем, які цікавлять дитину.

Діти з інтелектуальними порушеннями мають обмежений словниковий запас та труднощі з розумінням абстрактних понять. Для них важливо використовувати ігри, які спрямовані на розвиток розуміння мовлення,

формування граматичних конструкцій та збагачення словникового запасу.

Для дітей з РАС.

Використання дидактичних ігор під музику / відеозразки, інтерактивних дидактичних ігор та караоке-мікрофона є ефективним підходом для розвитку мовлення та загальних когнітивних навичок у дітей з РАС.

Вибір тем для інтерактивних ігор має велике значення для даної категорії. Найбільш ефективними є теми, які відображають повсякденні ситуації та пов'язані з інтересами дитини. Наприклад, ігри, що моделюють похід у магазин, відвідування лікаря, допомагають краще розуміти соціальні взаємодії. Пов'язані з захопленнями, ігри, які базуються на улюблених мультфільмах або персонажах, підвищують мотивацію дитини до навчання.

Щоб підібрати рівень складності ігор, необхідно враховувати вік дитини, рівень розвитку, індивідуальні особливості.

Поступове ускладнення. Починати з простих завдань і поступово ускладнювати їх, додаючи нові елементи.

Індивідуальні завдання. Створення індивідуальних завдань для кожної дитини, які відповідають її рівню розвитку.

Використання різних підказок (візуальних, словесних), щоб допомогти дитині виконати завдання.

Музичні дидактичні ігри. Караоке – це не просто розвага, а й ефективний інструмент для розвитку мовлення у дітей з РАС. За допомогою караоке ми розвиваємо такі мовленнєві навички:

- артикуляція: правильна вимова звуків і складів під час співу;
- інтонація: зміна висоти голосу, наголосів, мелодійність мовлення;
- ритм: відтворення ритмічної структури пісень;
- словник: запам'ятовування слів і мелодій пісень.

При виборі музичних дидактичних ігор необхідно враховувати індивідуальні інтереси кожної дитини та рівень її мовленнєвого розвитку.

Можна використовувати дитячі пісеньки (прості тексти, повторювані фрази), пісні з мультфільмів (знайомі мелодії та персонажі допомагають створити позитивну атмосферу), пісні, що відповідають тематиці занять (наприклад, якщо ми вивчаємо тему «Тварини», то підбираємо пісеньки про тварин).

Критерії відбору пісень: короткий і зрозумілий текст, з повторюваними фразами; тексти пісень повинні бути позитивними, не викликати страху або тривоги; пісні повинні бути актуальними для дитини і відповідати її інтересам.

Адаптація вправ для дітей з РАС. Візуальна підтримка: використання картинок або відео з виконанням вправ, щоб дитина могла бачити, як правильно рухатися. Покрокові інструкції: розділення кожної вправи на прості кроки, чітке і лаконічне пояснення. Позитивне підкріплення: заохочення дитини за правильно виконані рухи.

Для дітей з ДЦП

Масажні техніки, масажні м'ячики, су-джок, щітки, стимуляція долонь і пальців за допомогою різних тек-

стурних матеріалів допомагають покращити кровообіг, зменшити спастичність та підвищити тактильну чутливість. Найкращий варіант – це інтегрувати елементи масажу в дидактичні ігри. Наприклад, масаж з елементами рахунку, під час масажу рахуйте пальчики, м'ячики, повторюйте назви частин тіла.

Вірші-казки. Супроводжуючи масаж віршиками про подорожі м'ячика, їжачка та інших персонажів, можна зробити заняття цікавішим та ефективнішим. Наприклад, вірш «Подорож м'ячика». М'ячик котиться по руці, зупиняється на кожному пальчику. Називаємо кожен пальчик, виконуємо прості вправи для пальців («Пальчики вітаються»).

Фонематичний слух. Можна запропонувати дитині послухати різні звуки (тварин, транспорту, музичних інструментів) та показати відповідну картинку.

Звуковий аналіз та синтез. Визначення першого звуку у слові, поділу слова на склади. Показуємо картку з написаним словом. Пропонуємо два варіанта. Завдання – подивись який перший звук. Поділ на склади: показуємо картинку, плескаємо в долоні, пропонуємо підібрати цифру 2 чи 3.

Розвиток словника. Розширення словникового запасу дитини за допомогою картинок із зображеннями різних предметів, тварин, овочів та фруктів. Пропонуємо дві картинки, завдання – подивись де картопля, ведмідь тощо. Лексичні теми «Кольори», «Тварини», «Овочі та фрукти» тощо.

Літери. Пропонуємо дитині подивитися на картинку (літера «А»). Забираємо картинку та пропонуємо дві карточки з літерами «А» та «Б». Просимо подивитися очима або показати рукою де написана літера «А».

Слова. Пропонуємо дитині подивитися на картинку (велосипед). Забираємо картинку та пропонуємо дві карточки з надписами «велосипед», «автобус». Просимо подивитися очима або показати рукою де написано слово «велосипед».

Для дітей з ІІІ.

Діти з інтелектуальними порушеннями краще засвоюють матеріал, якщо він подається поступово і повторюється кілька разів. Наочність, використання яскравих картинок, предметів, жестів допомагає краще зрозуміти інформацію. Прості та чіткі інструкції сприяють кращому розумінню завдань.

Сортування предметів: за формою, кольором, розміром. Можна використовувати різноманітні предмети (кубики, кульки, фігурки).

Лото. Картинки з зображеннями предметів, тварин, овочів тощо.

Адаптація для дітей з різними ступенями інтелектуальних порушень.

Для дітей з легкими інтелектуальними порушеннями можна використовувати більш складні ігри, але з додатковою підтримкою. Заохочувати до самостійного вирішення проблем. Сприяти розвитку соціальних навичок через гру в ролі.

Для дітей з помірними інтелектуальними порушеннями можна використовувати прості ігри з великою кількістю візуальних підказок, розбивати завдання на

дрібні кроки, акцентувати увагу на практичних навичках.

При проведенні занять з дітьми з тяжкими інтелектуальними порушеннями необхідно фокусуватися на сенсорних іграх, які розвивають відчуття, використовувати прості рухи і жести, заохочувати до взаємодії з оточенням.

Висновки. Використання дидактичних ігор є ефективним методом розвитку описової лексики дітей з особливими освітніми потребами.

В результаті дослідження було встановлено, що дидактичні ігри є ефективним засобом корекції мовленнєвих порушень у дітей з різними порушеннями розвитку (ДЦП, РАС, ІП). Було визначено характерні мовленнєві порушення для кожної категорії дітей та розроблено рекомендації щодо підбору дидактичних ігор, їх адаптації та проведення. Зокрема, для дітей з РАС рекомендовано використовувати інтерактивні дидак-

тичні ігри та відеозразки. Для дітей з ДЦП – масажні техніки, вірші-казки, фонематичні вправи, розвиток словника та глобальне читання.

Для досягнення максимального ефекту необхідно використовувати різноманітні методи і техніки, що відповідають індивідуальним особливостям кожного учня. Учні з особливими освітніми потребами мають різні здібності та потреби, тому важливо підбирати методи та техніки, які будуть найбільш ефективними для кожної дитини.

Отримані результати мають важливе практичне значення для фахівців інклюзивно-ресурсних центрів. Вони підтверджують, що дидактичні ігри можуть стати потужним інструментом у роботі з дітьми з різними труднощами. Запропоновані в дослідженні рекомендації щодо підбору ігор, їхньої адаптації та проведення можуть бути використані для розробки ефективних корекційних програм та занять.

Література:

1. Bober A., Kosenko Y., Korol O. Development of an interactive website with didactic games to enhance vocabulary in young students with intellectual disabilities. *Information Technologies and Learning Tools*. 2024. Vol 102. № 4. P. 39–50.
2. Боряк О. В. Діагностика, формування й корекція мовленнєвої діяльності дітей із порушеннями інтелектуального розвитку молодшого шкільного віку: теорія і практика : монографія. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2018. 458 с.
3. Боряк О. В., Косенко Ю. М. Мовленнєвий розвиток дітей з особливими освітніми потребами як провідний чинник соціалізації. *Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2020. № 2. С. 65–71.
4. Боряк О. В., Косенко Ю.М. Альтернативна комунікація як засіб розвитку мовленнєвої діяльності дітей із комплексними порушеннями. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. № 35. С. 264–270.
5. Климус Т.М., Пацута О.М. Сімейна форма навчання дітей з особливими освітніми потребами у закладах середньої та спеціальної освіти. *Inclusion and Diversity*. 2024. №4. С. 15–18. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion/2024.4.3>
6. Косенко Ю. М. Дидактична гра як метод формування історичних понять у розумово відсталих учнів: монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 272 с.
7. Косенко Ю. М., Боряк О. В., Король О. М. Застосування комп'ютерних дидактичних ігор у навчанні історії школярів з порушеннями інтелектуального розвитку в умовах інклюзивного класу. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2020. Т. 77. № 3. С. 76–89.
8. Миронова С. П. Методика корекційної роботи при порушеннях пізнавальної діяльності : підручник. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. 205 с.
9. Положення про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах : Наказ МОН № 8 від 12.01.16 року https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/50829/ (дата звернення: 27.10.2024).
10. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII : станом на 06.10.2024 р. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 38-39, ст.380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 27.10.2024).

References:

1. Bober A., Kosenko Y., Korol O. (2024). Development of an interactive website with didactic games to enhance vocabulary in young students with intellectual disabilities. *Information Technologies and Learning Tools*. Vol 102. № 4. P. 39–50. [in Ukrainian].
2. Boryak, O.V. (2018). Diahnostyka, formuvannia y korektsiia movlennievoi diialnosti ditei iz porushenniamy intelektualnogo rozvytku molodshoho shkilnogo viku: teoriia i praktyka: monohrafiia [Diagnosis, formation and correction of speech activity of children with intellectual development disorders of primary school age, theory and practice: monograph]. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A.S. Makarenka. 458 p. [in Ukrainian].
3. Boriak O. V., Kosenko Y. M. (2020). Movlennievyyi rozvytok ditei z osoblyvymy osvitynymy potrebamy yak providnyi chynnyk sotsializatsii. [Speech development of children with special educational needs as a leading factor of socialization]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnogo universytetu: zbirnyk naukovykh prats. Pedagogichni nauky*. Zaporizhzhia: Zaporizkyi natsionalnyi universytet. № 2. P. 65–71. [in Ukrainian].
4. Boriak O. V., Kosenko Y.M. (2021). Alternatyvna komunikatsiia yak zasib rozvytku movlennievoi diialnosti ditei iz kompleksnymy porushenniamy. [Alternative communication as a means of developing the speech activity of children with complex disorders]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. № 35. P. 264–270. [in Ukrainian].

5. Klymus T.M., Patsuta O.M. (2024). Simeina forma navchannia ditei z osoblyvymy osvitimy potrebamy u zakladakh serednoi ta spetsialnoi osvity. [Family form of education of children with special educational needs in secondary and special education institutions]. *Inclusion and Diversity*. №4. pp. 15-18. DOI: <https://doi.org/10.32782/inclusion/2024.4.3> [in Ukrainian].
6. Kosenko Y. M. (2015). Dydaktychna hra yak metod formuvannia istorychnykh poniat u rozumovo vidstalykh uchniv: monohrafiia. [Didactic game as a method of forming historical concepts in mentally retarded students: monograph]. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. 272 p. [in Ukrainian].
7. Kosenko Y. M., Boriak O. V., Korol O. M. (2020). Zastosuvannia kompiuternykh dydaktychnykh ihor u navchanni istorii shkolariv z porushenniamy intelektualnoho rozvytku v umovakh inkluzyvnoho klasu. [The use of computer didactic games in teaching history to students with intellectual disabilities in an inclusive classroom]. *Informatsiini tekhnologii i zasoby navchannia*. T. 77. № 3. P. 76–89. [in Ukrainian].
8. Myronova S. P. (2014). Metodyka korektsiinoi roboty pry porushenniakh piznavalnoi diialnosti: pidruchnyk [Methodology of corrective work in the case of cognitive impairment]. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka. 205 p. [in Ukrainian].
9. Nakaz MON «Polozhennia pro indyvidualnu formu navchannia v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh» (2016). [Regulations on the individual form of education in general educational institutions: Order of the Ministry of Education and Culture]. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/50829/ (last accessed: 27.10.2024). [in Ukrainian].
10. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». № 2145-VIII (2017). [Law of Ukraine «On Education»]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. (last accessed: 27.10.2024). [in Ukrainian].